

Gästredaktör Gunilla Guvå

Här inleds en ny forskningsserie i tre delar om psykologi och skola. Den ska lyfta fram forskningsbaserad kunskap som psykologer kan bidra med, för att om möjligt få till en mer fördjupad analys och nyanserad diskussion om hur skolan som organisation kan hantera den uppgift den är satt att göra: att skapa en skola som gör det möjligt för alla

elever att nå skolans kunskapsmål utifrån sina olika förutsättningar.

Gästredaktör Gunilla Guvå är fil.dr i psykologi och psykolog med specialistkompetens i pedagogisk psykologi. Hon har under många år varit svensk redaktör för *Nordic Psychology* och är biträdande ordförande i Psykologförbundets vetenskapliga råd (VR).

Skolpsykologi på vetenskaplig grund

För att förändra skolans elev- och skolhälsovård från ett "vård-" till ett "elevhälsoperspektiv" i enlighet med skollagens intentioner är det nödvändigt med kunskap om hur skolan kan arbeta på individ-, grupp- och organisationsnivå. Detta är kunskaper som psykologerna har, skriver psykolog Gunilla Guvå, gästredaktör för forskningsserien *Psykologi och skola*.

Politiker – gör inte skolan till en politisk valfråga. Det skriver Gunnel Colnerud, psykolog, tidigare skolpsykolog och professor vid Linköpings universitet i *DN Debatt* (11 okt 2013). Ja, skolan är, och har väl alltid varit, föremål för åsikter av olika slag men tycks idag mer än någonsin vara utsatt för en debatt om sina fel och brister och hur man ska komma tillrätta med dem.

Psykologer har som lagstadgad yrkesgrupp i skolans elevhälsa såväl möjlighet som ansvar för att bidra med kunskap om hur skolan som organisation ska kunna skapa förutsättningar för alla barns lärande och utveckling. Kunskap som bygger på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet, vilket skolan mer än någonsin verkar vara i stort behov av för att nå sina mål.

Enligt den nya skollagen ska elevhälsan främst

arbeta hälsofrämjande och förebyggande, det vill säga insatser på mer generell nivå utifrån ett salutogent perspektiv med fokus på hälsa och lärande i enlighet med WHO:s definition av psykisk hälsa. När det gäller insatser på individnivå ska de också utgå från det friska, och åtgärder inriktas på att undanröja det som hindrar eleven i dess lärande och utveckling. I ett forskningsprojekt om elevhälsa konstateras dock att även om detta synsätt delas av alla som arbetar i skolan, utgår praktiken mer från ett patogent perspektiv med fokus på ohälsa och avvikelser hos eleven (Guvå, 2010, 2013; Hylander, 2011). Praktiken rimmar således illa med retoriken.

Detta gäller dock inte bara svensk skolpsykologi utan är även ett internationellt fenomen. I en artikel om den uppgift skolan står inför i *School Psychology Review* konstaterar Susan Sheridan

► och Tony Gutkin (2000) att skolpsykologer fortsätter att såväl fråga som svara på fel frågor, och att göra fel saker av fel skäl genom att nästan enbart fokusera på patologiska faktorer hos barnet. Och det var också det som framkom i nämnda forskningsprojekt om elevhälsa: att elevhälsans insatser inriktades på att hitta orsaker till barnets svårigheter hos barnet eller i familjen istället för att svara på frågan vad som hindrade barnet att nå skolans kunskapsmål och hur dessa kunde åtgärdas inom ramen för skolans uppdrag.

”En högkvalitativ skola och förskola är gynnsam för alla barns lärande”

För att förändra skolans elev- och skolhälsovård från ett ”vård-” till ett elevhälsoperspektiv i enlighet med skollagens intentioner tycks det inte räcka med lagar och föreskrifter om den nya elevhälsans inriktning och mål. Det är också nödvändigt med kunskap om hur skolan kan arbeta på både individ-, grupp- och organisationsnivå för att förverkliga dem och kunna omsätta retorik till praktik. Detta är kunskaper som psykologer har och kan bidra med förutom kompetens att hjälpa organisationen att förstå och hantera det som hindrar den att klara den uppgift de står inför. Bland annat kan det handla just om bristande kompetens som gör uppgiften för svår att omsätta i praktiken.

Lärande och psykisk hälsa går hand i hand

Syftet med denna artikelserie om skolan är att redovisa forskningsbaserad kunskap på både individ-, grupp- och organisationsnivå, och som kan ha relevans i detta sammanhang. Väl medveten om att dessa olika nivåer påverkar och påverkas av varandra, väljer jag ändå att skilja ut dessa i olika artiklar som dock har det gemensamt att det handlar om vad som främjar den enskilda elevens utveckling och lärande och vad som sätter käppar i hjulet för dessa processer på individ-, grupp- och organisationsnivå. Exempelvis vet vi att en högkvalitativ skola och förskola är gynnsam för alla barns lärande och fungerar som en skyddsfaktor för barn i så kallad riskzon eftersom lärande och psykisk hälsa går hand i hand, vilket visade sig i den systematiska översikt som Kungliga Vetenskapsakademien (KVA) utförde 2010 (Gustafsson m.fl. 2010).

En bra skola är således i sig såväl hälsofrämjande som förebyggande. Lennart Grosin, psykolog och docent i pedagogik, visar i sin forskning om effektiva skolor att ”skillnader mellan skolor med avseende på elevers prestationer, sociala anpassning, självkänsla och attityder inte kan förklaras

av deras sociala bakgrund, tidigare kunskaper eller skickligheten hos deras lärare. Allt tyder på att den enskilda skolan spelar en avsevärd roll för prestationsnivån för samtliga elever även sedan man tagit hänsyn till elevernas förkunskaper” (Grosin, 2010). Vid jämförelser mellan bästa och sämsta skolor har ett antal egenskaper och handlingsmönster som utmärker det pedagogiska och sociala klimatet i effektiva skolor visat sig bland annat vara:

- Ett tydligt, visionärt, kraftfullt och pedagogiskt ledarskap från rektors sida som prioriterar skolans kunskapsmål, utvärderar elevernas resultat och tar ansvar för undervisningskvaliteten i skolan.
- Utvecklat samarbete mellan skollledning och lärare, och mellan lärarna, om mål, innehåll i undervisning och fostran.
- Höga förväntningar på elevernas resultat och anpassning med utgångspunkt från att alla kan nå målen och att skolans och undervisningens kvalitet är avgörande för om de gör det, inte deras sociala eller ännu mindre deras etniska bakgrund.
- Uppmuntran och belöning för bra arbete.
- Positiva relationer mellan lärare och elever som bygger på ömsesidig respekt och ett elevfokuserat förhållningssätt för att tillgodose elevernas mänskliga och sociala behov i skolan.
- Gemensamma sociala spelregler samt ordning och reda utan förtryck.
- Lärare som uppträder som förebilder och auktoriteter.
- Samarbete skola och föräldrar om det enskilda barnet.

Grosin menar att det framförallt handlar om djupt liggande värderingar och förhållningssätt hos skollledning och lärare om vad skolan är till för, vilken roll den kan ha och spela i barns och ungdomars utveckling och hur relationerna mellan lärare och elever bör utformas (Grosin, 2010).

Att det sociala och pedagogiska klimatet kan påverkas och förändras i en skola visar en studie av Nossebro skolan i Västra Götaland, som från att ha rankats bland de sämsta enligt SKL (Sveriges kommuner och landsting) till att bara tre år senare bli näst bäst (Dolan & Grosin, 2012). En slutsats som dras är vikten av rektors pedagogiska ledarskap för skolutveckling – skolans kultur – där författarna hänvisar till McGuilchrist (1997) som menar att kulturen i en organisation visas på det sätt som dess medlemmar känner, tänker och agerar.

En avgörande attitydförändring gällde bland annat synen på elevers förmåga att uppnå positiva studieresultat, där ökad tilltro till denna förmåga visade sig ha stor betydelse för elevernas prestationer. Detta stämmer också överens med annan forskning, som visat att skolans och föräldrars förväntningar på eleven har avgörande betydelse för hur de presterar i skolan (Hattie, 2008).

En annan förändring som noterades var också tydligare regler avseende social interaktion mellan lärare och elever som gör det möjligt att snabbt identifiera vilka elever som inte följer dessa regler. Vikten av att tidigt identifiera normbrytande beteenden i barndomen har bland annat Andershed & Andershed visat i sin forskning (2005). Att uppmärksamma och åtgärda sen ankomst hos yngre elever för att förhindra senare skolfrånvaro, skulle exempelvis kunna ses som en viktig förebyggande insats inom ramen för skolans uppdrag.

Främsta uppgiften att vara hälsofrämjande

Som nämnts ovan är Elevhälsans främsta uppgift enligt den nya skollagen, att arbeta hälsofrämjande och förebyggande. Varför det inte, trots samstämmighet mellan skolans olika professioner om detta, är något som prioriteras i praktiken är något som borde utforskas närmare. Att inte skilja mellan förebyggande och hälsofrämjande insatser är enligt Antonovsky, som myntat begreppet salutogent, inte heller ovanligt, men enligt honom utgår de från två helt skilda perspektiv. Det förstnämnda från ett patogent och det sistnämnda från ett salutogent perspektiv. Han exemplifierar detta med en bild av en å, som man med ett förebyggande tankesätt arbetar för att hindra icke-simkunniga från att ramla i, medan man med ett salutogent tänkande menar att alla människor befinner sig i denna å och därför måste lära dem att simma. Även i vår forskning talade man ofta om hälsofrämjande och förebyggande insatser som om det vore samma sak. Anledningen till detta menar Antonovsky är att det inte finns teorier eller kartor som ger vägledning för ett salutogent arbetssätt. Så om det är något som skolans psykologer skulle kunna bidra med så är det just kunskap om

vad som främjar hälsa och lärande i skolan som organisation. Hur skapar man lärande miljöer? Vad kännetecknar en lärande organisation? Vad påverkar skolklimatet som den jordmån elever och skolpersonal ska verka och utvecklas i och hur implementeras och omsätts denna kunskap i skolan?

En annan nivå att ta hänsyn till är den samhällsliga. Vilken roll har/ska skolan ha i ett samhälle. Ska den vara traditionsbärare eller samhällsutvecklande? Vid övergången från jordbrukssamhället till industrisamhället förutsattes en förändring av skolan, som bland annat 1946 år skolkommission hade i uppgift att utreda (SOU, 1948:27). När detta skrivs har regeringen just beslutat om en ny skolkommission, som man hoppas ska ge svar på orsaken till den svenska skolans kris. Kanske är det så enkelt som att dagens skola spelat ut sin roll som kunskapsförmedlare i det nya kunskapssamhället. I stället för att lappa och laga den gamla skolan, kanske det behövs något helt nytt?

Kanske är det inte om och hur elever når skolans nuvarande kunskapsmål som ska bedömas utan det som redan Barnstugeutredningen såg som förskolans uppgift: att lära barn att lära. Modern utvecklingspsykologi (Stern m.fl.) har visat att barn inte kommer till världen som oskrivna blad utan som lärande varelser. Annars skulle de inte överleva. Frågan blir då hur vi får barn att fortsätta att lära och framförallt hur vi ser till att de inte slutar lära. Även om de flesta barn i dag inte slutar skolan, så är det många, som en rektor uttryckte det, som slutat lära i skolan.

Vad som gör barn lärande är kunskap som skolan behöver redan i dag för att kunna svara på hur en skola för såväl dagens som morgondagens elever ska kunna ge förutsättningar för och lägga grunden till ett livslångt lärande och (kunskaps-) utveckling. Och som jag ser är det en uppgift för den pedagogiska psykologi, som för detta ändamål också behöver utvecklas som en egen disciplin inom ramen för psykologins kunskapsområde. ●

GUNILLA GUVÅ,

Psykolog och gästredaktör

REFERENSER:

Andershed A-K, Andershed H. (2005). Normbrytande beteende i barndomen: Vad säger forskningen? Institutionen för beteende- social- och rättsvetenskap. Örebro universitet.

Dolan T, Grosin L. (2012). Det finns bevis för en verklig och genuin förbättring vid Nossebro skolan. I: *Grundskolan 50 år*. C. Isaksson (red.) Lärarnas Riksförbund.

Grosin L. (2003). Forskning om framgångsrika skolor som grund för skolutveckling. I: Berg G, Scherp HÅ, Eds. *Skolutvecklingens många ansikten*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling; 2003.

Grosin, L. (2010). Sammanfattning av forskningen om det pedagogiska och sociala klimatet (PESOK) i effektiva skolor. Pedagogiska institutionen. Stockholms universitet.

Gustafsson J-E, Allodi M, Westling, Alin Åkerman, et al. (2010). School, learning and mental health. A systematic review. Stockholm: Kungliga Vetenskapsakademien, Hälsoutskottet.

Guvå G. (2013). Elevhälsans retorik och praktik. Skolverket.

Hylander I. (2011). Professionals' representations of multi professional services to schools. Final report on the "student

health" project. Stockholm: Vetenskapsrådet www.cefam.se

McGilchrist B, Myers K, Reed, J. (1997). *The Intelligent School*. Paul Chapman Publishing Ltd.

Stern D. (1999). *Spädbarnets interpersonella värld*. Stockholm, Natur och Kultur.